

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยแนวทางการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ ในพื้นที่ตำบลศรีสว่าง อำเภอโพธาราม จังหวัด ร้อยเอ็ด เป็นผลพวงการทำงานของคณะบุคคลกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้ร่วมกับชาวบ้านผู้นำท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล ศรีสว่าง ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตำบลศรีสว่าง ข้อมูลและข้อเสนออันเกิดจาก คนในท้องถิ่น ซึ่งประกอบอาชีพการทำนาข้าวหอมมะลิกันทุกคน

การทำนาเป็นอาชีพที่ชาวนาในตำบลศรีสว่าง ได้ทำต่อเนื่องสืบทอดมาจากบรรพบุรุษยาวนานหลายชั่วอายุคน ในอดีตการผลิตข้าวเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้าน ได้ปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และระบบนิเวศน์ วงจรของระบบ ธรรมชาติ และยังมีกรคิดค้นเครื่องมือ เพื่อเป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำนาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านยังมีการนำเอาสัตว์ เช่น ควายมาฝึกเพื่อใช้ไถนา และใช้วัวสควในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือประกอบการทำนาได้อย่างสอดคล้อง

ข้าว ผลผลิตจากแปลงนา เดิมผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ต่อมาข้าวได้ยกระดับเป็นสินค้าภาคการเกษตร ที่สำคัญ ที่มีการส่งออกไปยังต่างประเทศ และสร้างรายได้จำนวนมาก ความต้องการข้าวของประเทศเพื่อนบ้าน มีความต้องการสูงขึ้น หน่วยงานรัฐและเอกชน จึงได้พัฒนาเทคโนโลยี สารกระตุ้นเพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตให้ กับข้าว และมีการใช้เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ผลจากการเร่งเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้ปริมาณที่มาก ชาวบ้านในตำบลศรีสว่าง จึงได้นำเอาเทคโนโลยีเหล่านั้น มาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้เพิ่มสูงขึ้น

เทคโนโลยี และสารเคมีที่ชาวบ้านนำมาใช้เพิ่มผลผลิตข้าว ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาการเสื่อม สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินลง ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องใช้สารเคมีจำนวนมากขึ้น และเพิ่มจำนวนสาร เคมีมากขึ้นทุกปี ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว ปัจจุบันชาวบ้านสามารถผลิตข้าวได้เป็น จำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันต้นทุนในการทำนาก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ทำให้ชาวนามีภาวะหนี้สินเพิ่มมก ขึ้นด้วย

การศึกษาพบว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ระบบการตลาดได้เข้ามามีบทบาทต่อการทำนามากขึ้น และข้าวอินเป็นผลผลิตจากภาคการเกษตร ได้ถูกยกระดับให้เป็นสินค้าเกษตรที่สำคัญของประเทศ รัฐ บาลได้มีนโยบายส่งเสริมชาวนาให้เร่งเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้มากขึ้น เทคโนโลยี และสารเคมีถูกนำมาใช้ ในการทำนา เกษตรกรชาวบ้านที่เคยใช้แรงงานควายในการไถนา เปลี่ยนมาเป็นการใช้เครื่องจักรแทน ทำให้ต้นทุนในการทำนาเพิ่มสูงขึ้น และระบบนิเวศน์รอบแปลงนาถูกทำลายลง ความอุดมสมบูรณ์เริ่ม หายไปจากท้องถิ่น การนำสารเคมีมาใช้ในการทำนา ได้ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดินและ น้ำ จนทำให้เกิดปัญหาสาหร่ายน้ำลดจำนวนลง เช่น ปลา กบ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วสารเคมีเหล่านี้ ยังปน เปื้อนไปกับหญ้าที่ชาวบ้านเกี่ยวตามคันนาไปให้วัว ควายกิน ทำให้วัว ควาย ที่กินนั้นเข้าไปเกิดปัญหา การแท้งลูก นอกจากนี้แล้วสารเคมียังทำให้ดินเสื่อมคุณภาพลงอย่างรวดเร็ว

การทำนาของชาวบ้านในชุมชนตำบลศรีสว่าง มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงาน นอกจาก การใช้แรงงานคนในครอบครัว และการใช้แรงงานสัตว์ในการทำนา เปลี่ยนมาเป็นการนำเครื่องจักรทันสมัยเข้ามาช่วยในการทำนา ในปี พ.ศ. 2500 ได้มีการนำเอารถแทรกเตอร์เข้ามาบุกเบิกปรับสภาพแปลงนา

ให้มีขนาดใหญ่ และในปี พ.ศ. 2527 ชาวบ้านเริ่มมีการนำรถไถนาเดินตาม (ควายเหล็ก) เข้ามาใช้ในการไถนาแทนการใช้ควาย และต่อมาปี พ.ศ. 2538 มีการนำรถสีข้าว มาใช้ในการนวดข้าวแทนการนวด โดยการใช้แรงงานคน

ในปี พ.ศ. 2543 เริ่มมีการนำรถเกี่ยวข้าวพร้อมสี เข้ามาใช้ในการเกี่ยวข้าว และเมื่อปี พ.ศ. 2544 ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนาดำ มาเป็นการทำนาหว่าน และในปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ตำบลศรีสว่าง เลิกทำนาดำหันมาทำนาหว่านกันหมดทุกคน ผลผลิตข้าวในปัจจุบันเฉลี่ย 326 กิโลกรัมต่อไร่ ปัจจุบันชาวบ้านต้องพึ่งเทคโนโลยี และสารเคมีในการเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้ในปริมาณมาก แต่การใช้สารเคมีและเทคโนโลยี ก็ได้ทำให้ต้นทุนการทำนาเพิ่มสูงตามขึ้นไปด้วย ผลผลิตที่ได้เฉลี่ยประมาณไร่ละ 326 กิโลกรัม ราคาซื้อขายในปัจจุบัน กิโลกรัมละ 8 – 10 บาท (พ.ศ. 2548) หากทำนาในพื้นที่ 10 ไร่ จะได้ผลผลิตข้าว 3,260 กิโลกรัม คิดเป็นเงินจำนวน 29,340 บาท (คิดราคากิโลกรัมละ 9 บาท) ชาวบ้านจะมีรายได้เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว ประมาณ 9,290 บาท จากการผลผลิตในเนื้อที่ 10 ไร่

การพึ่งเทคโนโลยี และสารเคมีจากภายนอก ซึ่งชุมชนไม่สามารถผลิตได้ทำให้เกิดการไหลออกของเงินจากชุมชน ในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก เงินทุนที่ใช้ในการทำนาในพื้นที่ 10 ไร่ ใช้เงินลงทุนไปจำนวน 20,050 บาท เฉลี่ยไร่ละ 2,005 บาท เงินจำนวนนี้เหลืออยู่ชุมชนจำนวน 3,600 บาท เฉลี่ยไร่ละ 360 บาท และในขณะที่เงินจำนวน 16,550 บาท เฉลี่ยไร่ละ 1,655 บาท ได้ไหลออกนอกชุมชน ขณะที่พื้นที่ทำนาในตำบลศรีสว่างมีจำนวนทั้งหมด 27,143 ไร่ มีการใช้เงินลงทุนทำนาในแต่ละปีจำนวน 54,421,715 บาท เงินทั้งหมดนี้จะเหลืออยู่ในชุมชนจำนวน 9,771,480 บาท ในขณะที่เงินจำนวน 44,921,665 บาท ซึ่งเป็นงบประมาณที่ชาวบ้านในตำบลศรีสว่างใช้ในการลงทุนในแต่ละปี จำนวนเงินเหล่านี้หมดไปกับการซื้อหาปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะเงินที่ต้องใช้ในการซื้อปุ๋ยเคมี

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ทีมวิจัยกับชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง และข้อมูลนี้ได้มีการสื่อสารกับชาวบ้านคนอื่นในชุมชนตลอดเวลา เมื่อชาวบ้านได้รับข้อมูลโดยเฉพาะข้อมูลการไหลออกของเงินทุนในการทำนาแต่ละปี ซึ่งมีจำนวนมาก และสภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรลดลงอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงวิกฤติที่กำลังเกิดขึ้นกับตนเอง ทำให้เกิดการตื่นตัวและเริ่มแสวงหาแนวทางในการลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งการปรับสภาพคุณภาพของแปลงนาให้มีความสมบูรณ์อีกครั้ง

ทีมวิจัยได้พาชาวบ้านเดิน ทางไปศึกษาดูงานกับกลุ่มชาวบ้านที่ทำการผลิตข้าวอินทรีย์ ที่อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเรียนรู้ขั้นตอน วิธีการเพิ่มผลผลิตข้าว การลดต้นทุนการผลิต องค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ของแต่ละ ถูกกล่อมเกลามาจากผู้มีประสบการณ์ และประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดการพลังในการแสวงหาทางออก จนเวทีการวางแผนการปรับเปลี่ยนการทำนาจากการใช้สารเคมี มาเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ ได้เกิดมิติใหม่ของชาวนา จนกลายมาเป็นการขับเคลื่อนเพื่อผลักดันให้เกิดโรงเรียนเกษตรอินทรีย์ อันเป็นแหล่งเรียนรู้การปรับเปลี่ยนการทำนาของชาวบ้านตำบลศรีสว่าง

ทีมวิจัย จึงได้ร่วมกับชาวบ้านเพื่อจัดทำหลักสูตรโรงเรียนเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้เป็นเครื่องนำทาง สำหรับชาวบ้านผู้ที่จะเลิกการทำนาเคมี มาเป็นการทำนาเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาวนาล้มละลายได้อย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของโครงการวิจัยแนวทางการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งดำเนินการในระยะที่ 1. คือการศึกษาข้อมูล และแนวทางการแก้ไขปัญา ซึ่งยังขาดช่วงการทดลองปฏิบัติการ จึงยังไม่เห็นผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นภาระกิจของทีมวิจัยและชาวบ้าน ที่ต้องร่วมกันขับเคลื่อนต่อไป

*****_*****